

Over herkennen en erkennen

dr. mr. A.K. Bosma

Dat er nog wat valt te winnen in de erkenning van slachtofferschap, ondervond ik recent toen ik derdejaars rechtenstudenten mocht begeleiden in het vak *Oefenrechtbank*. In dit vak kruipen studenten in de rol van advocaat of officier van justitie. Aan het einde van het semester bepleiten ze hun zaak voor een rechtbank bestaande uit docenten en echte rechters en advocaten. Één dossier dat ik voor dit vak opstelde ging over dood door schuld in het verkeer. Studenten ontvingen een tenlastelegging en verschillende processen-verbaal waaruit bleek dat een jonge vrouw op een scooter 's nachts door een auto zou zijn aangereden. Verdachte zou de plaats van het ongeval hebben verlaten, waarna het slachtoffer enkele uren later aan haar verwondingen overleed. Vanwege mijn achtergrond in de victimologie – ik had immers voor mijn proefschrift ruim vier jaar onderzoek gedaan naar de vraag hoe professionals en leken reageren op emotionele slachtofferverhalen – kon een slachtofferverklaring in het dossier niet ontbreken. In een tweede casus, een zaak over een woninginbraak, voegde ik een vordering van de benadeelde partij toe aan het dossier.

Groot was mijn verbazing toen studenten hun eerste uitwerking van de casus inleverden: geen van allen refereerden zij aan de slachtofferverklaring of de vordering. Van de advocaten in de groep kon ik mij dat nog indenken: het is best lastig om recht te doen aan de emoties van een slachtoffer – in dit geval de nabestaanden – terwijl je de belangen van je cliënt, de verdachte, moet behartigen. Zeker als dit de eerste zaak is die je moet bepleiten. Voor een officier zou het gemakkelijker moeten zijn. Toen ik één van de officieren in spé confronteerde met het manco, was de reactie: “maar zo’n slachtofferverklaring is toch juridisch niet

relevant?!” Gedurende het semester heb ik alle studenten in hun rol zien groeien. Voor de oefenrechtbank hebben ze allen een vlammend betoog gehouden waarin het belang van het slachtoffer in hun zaak wél naar voren kwam.

Deze ervaring had eigenlijk niet als een verrassing hoeven komen. Een belangrijke les uit mijn [proefschrift](#) werd door de studenten bevestigd: erkenning van slachtoffers in het strafrecht staat of valt met de kennis over slachtoffers. Een gebrek aan erkenning bestaat vaak niet uit onwelwillendheid, maar uit onbekendheid met de vele uitingsvormen van slachtofferschap.

Natuurlijk zijn er mensen, ook professionals, die simpelweg geen hoge pet op hebben van de huidige ontwikkeling van slachtofferrechten (denk aan het [interview met oud-rechter Wieland in de Volkskrant](#), waarin hij refereert aan het “doorgesloten slachtofferspreekrecht” – overigens is de rest van het interview veel milder, net als een [interview in het tijdschrift Rechtspraak](#); hij wil óók op zoek naar de empathische kant van de rechter). Maar over het algemeen wordt er hard gewerkt aan de zogenoemde “Cultuuromslag”, waarin er meer aandacht is voor de belangen van slachtoffers in de strafrechtsketen.

In mijn proefschrift onderzocht ik erkenning van slachtoffers en slachtofferschap. Erkenning bestaat wanneer een slachtoffer gehoord wordt: een slachtoffer kan zijn of haar verhaal uiten zonder dat dit verhaal afgekapt, gebagatelliseerd of verdraaid wordt, en het slachtoffer ook een signaal (feedback) krijgt dat er geluisterd is. *Erkenning* komt het gemakkelijkst tot stand wanneer er sprake is van *herkenning*. Hoe meer iemand voldoet aan het stereotype slachtoffer, hoe makkelijker het voor een buitenstaander is om een slachtoffer als zodanig te herkennen en vervolgens te erkennen. Het is voor velen gemakkelijker om een oude dame die op straat beroofd is van haar handtas te zien als legitiem slachtoffer dan een dronken twintiger die na een wilde stapavond te maken krijgt met uitgaansgeweld.

Voor mijn onderzoek confronteerde ik rechters en officieren van justitie met emotionele slachtofferverhalen. Het ene verhaal, door hen zelf ook wel beschreven als “een *schoolvoorbeeld* van het spreekrecht”, werd gebracht door een verdrietig, aangeslagen slachtoffer. Het tweede verhaal had een meer boze toon over het onrecht dat was aangedaan, iets waarvan veel professionals aangaven dit in de

praktijk niet (vaak) tegen te komen. De verhalen werden eenzijdig, via video, aangeboden. Er ontstond geen echte interactie tussen professional en slachtoffer in mijn onderzoek, maar de professionals konden wel aangeven hoe zij zouden willen reageren en hoe zij zich voelden bij de confrontatie met dit emotionele verhaal: stereotypisch (verdrietig) of a-typisch (boos).

Hoewel als reactie op beide verhalen werd gezegd dat er ruimte moet zijn voor de emotie van het slachtoffer, bleek die ruimte moeilijker te vinden voor een boos slachtoffer en er werd minder geprobeerd een signaal te geven dat er geluisterd was naar een verhaal. Terwijl tegenover het verdrietige slachtoffer vaker het voornemen bestond glas water aan te bieden, te bedanken voor de moedige stap het verhaal voor te dragen en het verhaal mee te nemen in het requisitoir, voelde het voor de professional onwennig of ongepast om de dialoog aan te gaan met een boos slachtoffer. Dat komt in ieder geval voor een deel omdat men aan het zoeken was naar de vraag of ze wel met een authentiek slachtoffer te maken hadden. Was het slachtoffer dan helemaal niet verdrietig? Was het slachtoffer nu boos over het onrecht of over de behandeling in de strafrechtsketen? Was het niet wat overdreven, die boosheid? En die boosheid, die zou toch nu wel eens over moeten zijn?

Ik heb veel bewondering voor hoe rechters en officieren van justitie omgaan met emotie. Opmerkingen die suggereren dat slachtoffers voor het eerst in de recente geschiedenis emoties de rechtszaal inbrengen, neem ik weinig serieus. Verhalen van verdachten kunnen van zeer meelijwekkend tot uiterst frustrerend zijn. Hoe dan ook, ze hebben vaak een emotionele lading, en daar kunnen rechters uiterst respectvol mee omgaan. Ik herinner me in het bijzonder mijn eigen studententijd. Ik deed mee aan het programma *SummerCourt*, een kennismakingsweek voor studenten binnen OM en Rechtspraak. In groepjes lazen we een strafdossier, waarna we de politierechterzitting konden bijwonen. Voor de uitspraak verlieten we de zaal. Uren waren we aan het ploeteren op de meest humane uitspraak die we konden bedenken. Zorgen dat de verdachte, die geen beste start had gehad in het leven, maar wel voor dit feit veroordeeld kon worden, precies zo lang in detentie moest verblijven dat hij daarna kon doorstromen in begeleid wonen. Wel rekening houden met aftrek van het voorarrest. Ook rekening houden met een voorwaardelijk deel van de straf, zodat

bijzondere voorwaarden opgelegd konden worden, die vooral bedoeld waren deze man te kunnen monitoren en te helpen op het rechte pad te blijven. 's Avonds, onder het genot van een diner, spraken wij “onze” rechter. Zij bleek nagenoeg dezelfde uitspraak te hebben gedaan. Dat was een geruststelling. Alleen had zij deze uitspraak binnen de tijd dat wij opstonden om de zaal te verlaten al geformuleerd – in mijn ogen een heldendaad.

Een adequate reactie op een emotioneel slachtofferverhaal, vooral wanneer dat slachtoffer “a-typisch” is, gaat dus blijkens mijn onderzoek minder snel. Zowel voor een getrainde rechter, als voor opkomend studenten-talent. Maar daar kunnen we aan werken door bewustwording te creëren. Het is van belang te weten dat slachtoffers in alle soorten en maten komen, maar dat ieder slachtoffer dat naar de rechtbank komt, behoefte heeft aan erkenning: gehoord worden en ook bevestigd krijgen dat er gehoord is. Voor die erkenning is herkenning nodig. Hoe meer open de blik op het slachtoffer, hoe meer slachtoffers herkend worden. Wie verwacht u te zien als u een slachtoffer tegenkomt? En hoe reageert u, als het slachtoffer helemaal niet voldoet aan het plaatje?